مسلسل: ۱۸۲۶۱
اسفند ۱۴۰۰

تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران
عملکرد نه ماهه اول
و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۴۰۰

دفتر مطالعات اقتصادی

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

مسلسل: ۱۸۲۶۱
کد موضوعی: ۲۲۰

عنوان گزارش: تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران عملکرد نه ماهه اول و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۴۰۰

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان و مدل‌سازی)
مدیر مطالعه: محمدرضا عبداللهی
تهیه و تدوین‌کنندگان: عالیه ناظمی، علیرضا آذربایجانی
ناظر علمی: سیدعلی روحانی، موسی شهبازی غیاثی
اظهارنظرکنندگان: ابوالمحسن والی‌زاده، لیلا نصیری بیرامی

واژه‌های کلیدی:
۱. بخش حقیقی
۲. رشد اقتصادی
۳. کشاورزی
۴. صنعت
۵. خدمات
۶. نفت
۷. ساختمان
۸. اقتصاد ایران
۹. کرونا
۱۰. تحریم

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۲/۲۰

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده ۱
مقدمه ۲
۱. بخش کشاورزی ۳
۲. بخش نفت خام و گاز طبیعی ۴
۳. بخش معدن ۶
۴. بخش صنعت ۷
۵. بخش ساختمان ۱۰
۶. بخش خدمات ۱۲
۶-۱. خدمات بازرگانی ۱۳
۶-۲. خدمات عمومی ۱۴
۶-۳. خدمات واسطه‌گری مالی ۱۵
جمع‌بندی ۱۵
منابع و مآخذ ۱۷

تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران
عملکرد نه ماهه اول و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۴۰۰

چکیده

طبق آمارهای بانک مرکزی، در نیمه نخست سال ۱۴۰۰ تولید ناخالص داخلی افزایش ۳/۳ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد، این در حالی است که رشد اقتصادی در فصل تابستان بسیار کمتر از فصل بهار بود. رشد ۱ درصدی اقتصاد کشور در سه‌ماهه دوم سال ۱۴۰۰ حاصل رشد مثبت ارزش افزوده گروه‌های «نفت» و «خدمات» به‌ترتیب ۷/۴ و ۴/۲ درصد است و گروه‌های «کشاورزی» و «صنایع و معادن» طی همین مدت متأثر از مواجهه با مشکلاتی همچون کاهش میزان بارندگی‌ها و محدودیت در تأمین برق مورد نیاز برخی از رشته‌فعالیت‌های صنعتی به‌ترتیب با کاهش عملکردی به میزان ۱/۹ و ۵/۳ درصد مواجه بودند.

براساس آخرین شواهد از عملکرد اقتصاد ایران در ۹ ماهه اول سال ۱۴۰۰ و روندهای قابل تحلیل تا پایان سال، رشد اقتصادی ایران در سال ۱۴۰۰ حدود ۲/۷ درصد و رشد بدون نفت ۱/۵ درصد برآورد می‌شود که نسبت به برآورد قبلی این مرکز کاهش ۰/۱ درصدی داشته است. به‌طور خاص پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۰۰ گروه کشاورزی تحت تأثیر کاهش بارندگی افت ۳/۱ درصدی و گروه نفت با توجه به رشد قابل توجه صادرات نفت خام افزایش ۱۹/۱ درصدی نسبت به سال قبل داشته باشند. همچنین، رشد بخش صنعت که در گزارش پیشین این مرکز تحت تأثیر قطعی برق برخی صنایع ۱/۱ درصد پیش‌بینی شده بود با قطعی گاز در ماه‌های سرد منفی ۰/۶ درصد برآورد می‌شود که نسبت به گزارش پیشین مرکز پژوهش‌ها، ۱/۷ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. همچنین رشد بخش ساختمان با توجه به کاهش تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره در بهار و تابستان سال۱۴۰۰ و کاهش عملکرد بودجه عمرانی دولت در ۹ ماهه اول سال ۱۴۰۰ با تعدیل ۰/۹ درصدی نسبت به آخرین پیش‌بینی این مرکز برای سال ۱۴۰۰، ۳/۲ درصد برآورد می‌شود. همچنین پیش‌بینی می‌شود بخش خدمات نیز با توجه به بازیابی این بخش پس از شیوع ویروس کرونا با رشد مثبت ۳/۵ درصدی مواجه شود. جزئیات برآورد رشد و تحلیل هریک از زیربخش‌ها در متن گزارش ارائه شده است. قابل ذکر است صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی نیز در آخرین گزارش‌های خود رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۲۱ را به‌ترتیب ۲/۵ و ۲/۴ درصد پیش‌بینی کرده‌اند.

مقدمه

ارائه گزارش‌های تحلیل تحولات بخش حقیقی می‌تواند به شناخت بهتر سیاستگذاران از اقتصاد ایران کمک شایانی کند و برخی ابهام‌ها و سؤال‌های موجود درخصوص این تحولات را رفع نماید. انتظار می‌رود این گزارش‌ها بتواند از طریق ارائه به‌روزترین تحلیل‌ها و اطلاعات بخش حقیقی برای سطوح مختلف قانونگذاری و سیاستگذاری مفید باشد.

همان‌طور که در گزارش پیشین مرکز پژوهش‌ها پیش‌بینی شد[۱]، تداوم رشد بالای گروه خدمات در فصل بهار، در فصل تابستان محقق نشده است، البته مهم‌ترین فاکتور مؤثر در این خصوص، بحث شیوع پاندمی کروناست. اگر روند پاندمی کرونا متوقف یا کم‌رنگ شود، درنتیجه تولید به‌خصوص در بخش خدمات می‌تواند جان تازه‌ای بگیرد و در دو فصل پایانی سال نیز می‌توان یک چشم‌انداز امیدوارکننده برای رشد اقتصادی انتظار داشت.

در نیمه نخست سال ۱۴۰۰ تولید ناخالص داخلی کشور به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵ به رقم ۷۵۳۰/۵ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به رقم مشابه سال قبل به میزان ۳/۳ درصد افزایش یافته است. تولید ناخالص داخلی بدون نفت نیز در این دوره از رشد ۲/۴ درصدی برخوردار بوده است. به‌طورکلی به‌نظر می‌رسد بخش حقیقی اقتصاد کشور در سال جاری تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار گرفته که در ادامه به مهم‌ترین آنها پرداخته می‌شود:

خشکسالی و کم‌آبی: میزان بارش در حوضه‌های آبریز سراسر کشور در سال آبی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ نزدیک به ۱۵۷ میلیمتر بوده که نسبت به سال‌های گذشته و میانگین بلندمدت بارش در کشور به میزان چشمگیری کاهش یافته است. انتظار می‌رود کاهش شدید بارش و خشکسالی تأثیری منفی بر رشد بخش کشاورزی و همچنین صنعت (صنایع غذایی) گذارد. رشد منفی ۲ درصدی بخش کشاورزی در ۶ ماهه نخست سال ۱۴۰۰ شاهدی بر این مدعاست.

اخلال در تأمین انرژی صنایع: یکی دیگر از عواملی که بخش حقیقی اقتصاد ایران خصوصاً بخش صنعت را در سال ۱۴۰۰ متأثر کرده است مسئله اخلال در تأمین انرژی صنایع است. در اواخر بهار و تابستان قطعی‌های مکرر برق باعث شد تا تولیدات صنعتی کاهش یابد. این مسئله در فصول سرد سال به شکل دیگر و به‌صورت قطعی گاز صنایع خود را بروز داد. به‌طورکلی به‌نظر می‌رسد بخش صنعت در سال ۱۴۰۰ بیش از هرچیز تحت تأثیر مشکلات زیرساختی تأمین انرژی قرار گرفته است. این مسئله می‌تواند از کانال‌های مستقیم و غیرمستقیم سایر بخش‌های اقتصادی را نیز متأثر سازد. در صورتی که برای این موضوع تدبیری اندیشیده نشود در سال‌های بعد می‌تواند این آثار مخرب تولیدی تشدید شود.

کاهش آثار شیوع ویروس کرونا: شیوع ویروس کرونا از زمستان سال ۱۳۹۸ باعث شد بسیاری از کسب‌وکارها به‌خصوص در بخش خدمات متأثر شوند. بخش مهمی از رشد منفی بخش خدمات در فصل بهار سال ۱۳۹۹ متأثر از شیوع این ویروس بوده است. با شروع واکسیناسیون فراگیر در سال ۱۴۰۰ امید بازگشت کسب‌وکارها به شرایط عادی قوت گرفت. رشد ۷/۳ درصدی گروه خدمات در فصل بهار سال ۱۴۰۰ مؤید این موضوع است. بااین‌حال ازآنجاکه بخش خدمات بیشترین آسیب را در فصل بهار سال ۱۳۹۹ دیده بود انتظار بر این بود رشد این بخش در بهار ۱۴۰۰ بیش از سایر فصول باشد و در فصول بعد به‌رغم پیش‌بینی رشد مثبت این بخش، تداوم این رشد مثبت قابل انتظار نخواهد بود. رشد کمتر

۱. تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران عملکرد ۶ماهه اول و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۴۰۰، شماره مسلسل ۱۸۰۲۲.

فصل تابستان نسبت به بهار تأییدکننده این ادعاست.

بی‌ثباتی اقتصاد کلان و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری: روند کلی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی یک دهه اخیر نزولی بوده، به‌طوری‌که از ۵۲۵ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۰ به ۲۶۲ هزار میلیارد تومان در سال ۱۳۹۹ (به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۵) رسیده است. نکته حائز اهمیت دیگر پیشی گرفتن استهلاک سرمایه‌های ثابت از تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ است و به‌نظر می‌رسد این وضعیت در سال ۱۴۰۰ نیز تداوم یابد که به معنای منفی شدن تشکیل سرمایه ثابت خالص و کاهش موجودی سرمایه است. این امر تداوم وضعیت رشدهای پایین را در اقتصاد ایران به دنبال خواهد داشت.

رویکرد سیاستی دولت درخصوص بودجه عمرانی و بودجه جاری: بررسی روند نه‌ماهه عملکرد مخارج جاری و عمرانی دولت نشان می‌دهد به‌تدریج سهم مخارج جاری از کل مصارف عمومی دولت بیشتر و متعاقب آن سهم مخارج عمرانی کمتر شده است، درنتیجه رشد بخش ساختمان و خدمات (عمومی) را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

جدول ۱. عملکرد مخارج جاری و عمرانی سال ۱۴۰۰ **(درصد)**

		سه ماهه اول	شش ماهه اول	نه ماهه
سهم از مصارف عمومی دولت	مخارج جاری	۷۵/۲	۷۸/۲	۸۰
	مخارج عمرانی	۲۴	۱۶/۱	۱۱/۲

مأخذ: عملکرد ماهیانه قانون بودجه سال ۱۴۰۰.

در ادامه گزارش به بررسی عملکرد بخش حقیقی اقتصاد ایران در نه‌ماهه اول سال و ارائه پیش‌بینی رشد اقتصادی در سال ۱۴۰۰ پرداخته می‌شود. بخش‌های کشاورزی، نفت خام و گاز طبیعی، معدن، صنعت، ساختمان و خدمات بیشترین سهم را در بخش حقیقی اقتصاد ایران دارند و سعی شده است در گزارش هریک از این بخش‌ها مورد تحلیل قرار گیرد. علاوه بر این، با توجه به آنکه آمار عملکرد بخش حقیقی نه‌ماهه ازسوی بانک مرکزی منتشر نشده است، در ارائه آمارها عمدتاً به آمار رشد اعلامی شش‌ماهه ۱۴۰۰ اتکا می‌شود. بااین‌حال، هرجا لازم باشد به آمارهای در دسترس نه‌ماهه اشاره شده و در تحلیل عملکرد بخش و پیش‌بینی رشد از آخرین آمارهای در دسترس استفاده شده است.

۱. بخش کشاورزی

بخش کشاورزی با سهم ۱۳/۱ درصدی از تولید ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۹، یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی است که رشد ارزش افزوده آن تابع عوامل متعددی از قبیل بهره‌وری نهاده‌ها و عوامل تولید، سرمایه‌گذاری، هزینه‌های تولید، توسعه پایدار زنجیره ارزش، کاهش حاشیه بازار و مدیریت پایدار منابع آبی است. مرکز آمار و بانک مرکزی رشد این بخش در شش ماهه اول سال ۱۴۰۰ را به‌ترتیب ۴/۳- و ۲- درصد اعلام کرده‌اند.

نمودار ۱. رشد ارزش افزوده بخش کشاورزی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

اگرچه نمی‌توان اثر کاهش بارندگی در سال آبی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ را در کاهش تولید محصولات زراعی نادیده گرفت، بااین‌حال انگیزه پایین کاشت گندم، به‌دلیل پایین بودن قیمت تضمینی سبب شده تولید این محصول استراتژیک بسیار کاهش داشته باشد و همچنین تولید سایر محصولات زراعی نیز در اثر بالا رفتن هزینه‌های نهاده‌هایی مانند کود شیمیایی، کاهش یافته است. **بااین‌حال با توجه به افزایش قیمت خرید تضمینی گندم از ۷۵۰۰ تومان به ۹۵۰۰ تومان در بودجه سال ۱۴۰۱ و سپس ۱۱.۵۰۰ تومان، بر اساس مصوبه شورای قیمت‌گذاری و اتخاذ سیاست‌های حمایتی محصولات اساسی کشاورزی، انتظار می‌رود تولید این محصول در سال ۱۴۰۱ افزایش داشته باشد.**

براساس برآوردهای وزارت جهاد کشاورزی از میزان تولید انواع محصولات کشاورزی شامل محصولات زراعی، باغی و دامی کاهش حدود ۳/۱ درصدی ارزش افزوده بخش کشاورزی در سال ۱۴۰۰ مورد انتظار است. با توجه به کاهش شدید بارش در حوضه‌های آبریز سراسر کشور در سال آبی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ که عملکرد سال ۱۴۰۰ متأثر از آن است، کاهش رشد تولید محصولات کشاورزی قابل توجیه است.

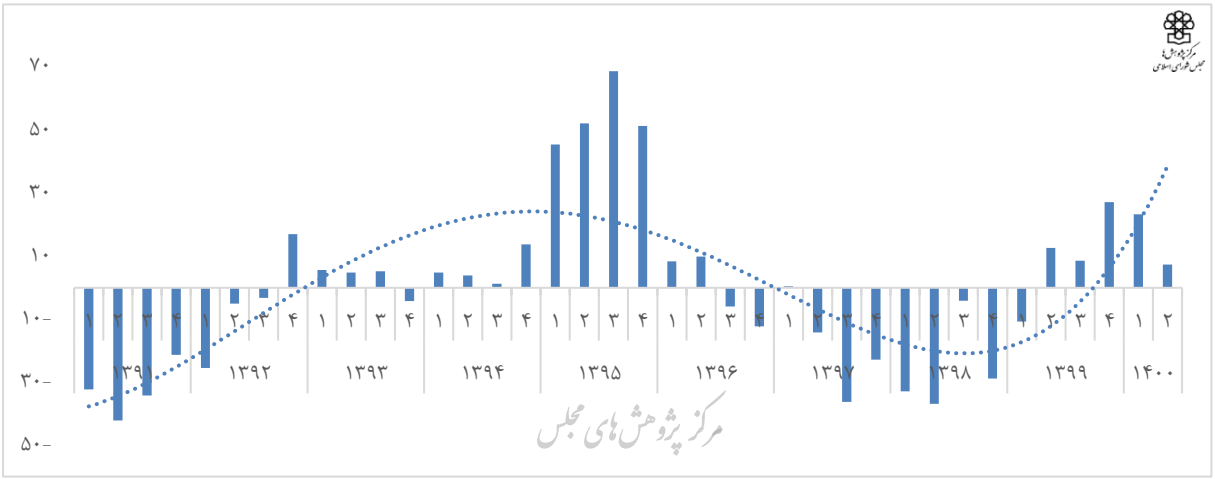
۲. بخش نفت خام و گاز طبیعی

یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین بخش‌های اقتصادی که ارزش افزوده آن نقش مؤثری در رشد تولید ناخالص داخلی داشته و به نوعی موتور محرک طرف تقاضای اقتصاد ایران نیز می‌باشد، بخش نفت است. گروه نفت و گاز در سال ۱۳۹۹ و براساس اعلام بانک مرکزی و مرکز آمار ایران به‌ترتیب ۸/۷ و ۵/۶ درصد رشد داشت. همچنین این دو نهاد رشد این بخش را در ۶ ماهه اول سال جاری به‌ترتیب ۱۵/۱ و ۱۸/۳ درصد بیان کرده‌اند، که مهم‌ترین دلیل آن رشد قابل توجه صادرات نفت خام متأثر از گسترش واکسیناسیون جهانی برای مقابله با ویروس کرونا، افزایش تقاضای جهانی نفت خام

و از سوی دیگر ثمردهی تلاش‌ها در جهت افزایش صادرات نفت بوده است.

عناصر تشکیل‌دهنده ارزش افزوده گروه نفت شامل صادرات نفت خام، صادرات میعانات گازی، خوراک پالایشگاه‌ها و فراورده‌های نفتی است که در این بین کلیدی‌ترین عنصر اثرگذار بر ارزش افزوده بخش نفت، مقدار صادرات نفت است. نمودار ۲ رشد ارزش افزوده بخش نفت و گاز تا تابستان سال ۱۴۰۰ را به‌صورت فصلی نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود افت تولید بخش نفت در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ قابل توجه بوده که با توجه به تحریم‌های آمریکا و تبعیت بخشی از خریداران نفت ایران از آن، رشد منفی بخش نفت مورد انتظار بوده است. طبق آمارهای بانک مرکزی روند صعودی ارزش افزوده بخش نفت از فصل دوم سال ۱۳۹۹ آغاز شده و با توجه به شواهد آماری از گزارش ماهانه اوپک به‌نظر می‌رسد رشد مثبت این بخش در ادامه سال ۱۴۰۰ نیز تداوم یابد.

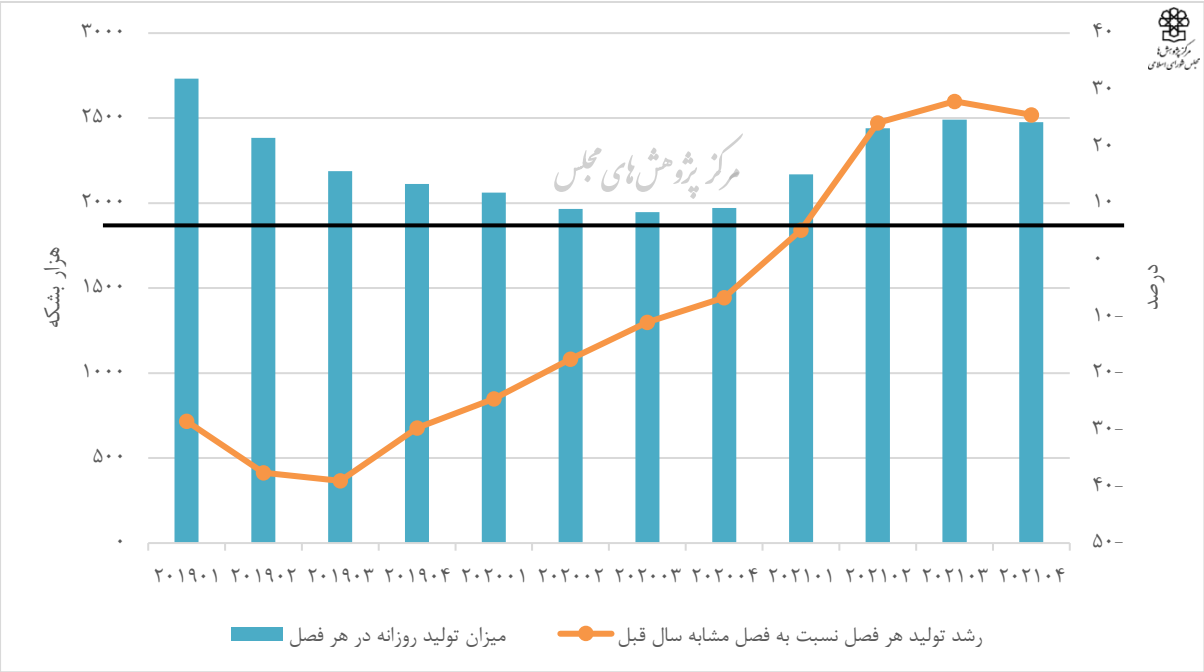
نمودار ۲. رشد فصلی ارزش افزوده بخش نفت و گاز به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: همان.

آمارهای اوپک از منابع ثانویه از سال ۲۰۱۹ در نمودار ۳ گزارش شده است. همان‌طور که نمودار ۳ نشان می‌دهد، تولید نفت ایران در فصول ۳ و ۴ سال ۲۰۲۱ (تابستان و پاییز سال ۱۴۰۰) به‌ترتیب حدود ۲/۴۹ و ۲/۴۷ میلیون بشکه در روز بوده است که با در نظر گرفتن مصرف حدود ۱/۷ میلیون بشکه‌ای روزانه نفت خام در داخل به‌معنای صادرات ۸۵۰ و ۷۸۰ هزار بشکه‌ای روزانه نفت خام در این فصول است. رشد مثبت صادارت نفت خام از زمستان سال ۱۳۹۹ شروع شده و تا پاییز سال ۱۴۰۰ ادامه یافته است اما طبق آمار اوپک از منابع ثانویه، میزان تولید نفت خام در سه فصل اخیر ثابت مانده است و احتمالاً رشد زمستان ۱۴۰۰ به میزان زمستان ۱۳۹۹ نخواهد بود. درنهایت پیش‌بینی می‌شود در صورت تداوم وضعیت موجود در سال آینده رشد چشمگیری در این بخش اتفاق نیفتد. بر این اساس برای سال ۱۴۰۰ انتظار رشد ۱۹/۱ درصدی در بخش نفت و گاز وجود دارد که در مقایسه با پیش‌بینی قبلی ۰/۴ واحد درصد کاهش داشته است.

نمودار ۳. تولید نفت ایران- گزارش‌های ماهانه اوپک (منابع ثانویه- هزار بشکه)

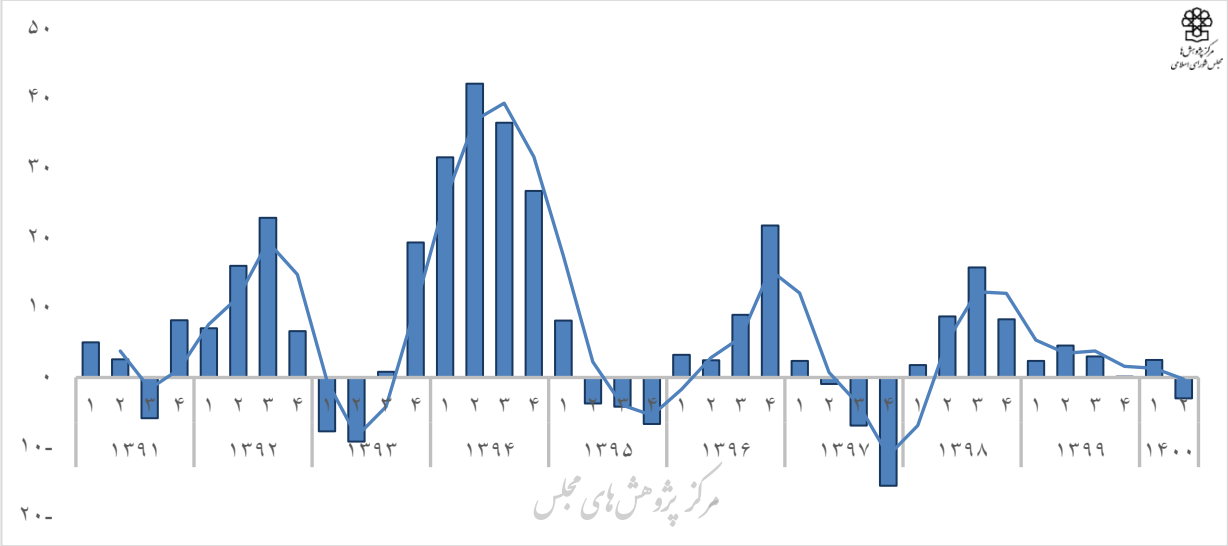
Source: OPEC, Monthly Oil Market Report

۳. بخش معدن

نمودار ۴ روند تغییرات ارزش‌افزوده بخش معدن (بدون احتساب نفت) را از بهار سال ۱۳۹۱ تا تابستان سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. بانک مرکزی رشد ۲/۵ درصدی و مرکز آمار ایران رشد ۵/۲ درصدی را برای ارزش افزوده بخش معدن در سال ۱۳۹۹ گزارش کرده‌اند؛ شاخص تولید شرکت‌های معدنی بورسی[۱] نیز رشد ۴/۶ درصدی این بخش را در سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد. طبق آخرین آمار، این دو نهاد رشد بخش معدن را در نیمه نخست سال ۱۴۰۰ به‌ترتیب ۰/۳- و ۱/۹- درصد بیان کرده‌اند.

۱. جهت اطلاعات بیشتر به گزارش پشتیبان مرکز پژوهش‌های مجلس درخصوص شاخص تولید، فروش و قیمت شرکت‌های پذیرفته شده در بورس به شماره مسلسل ۱۸۰۰۱ مراجعه شود.

نمودار ۴. رشد ارزش‌افزوده بخش معدن به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: حساب‌های ملی فصلی بانک مرکزی.

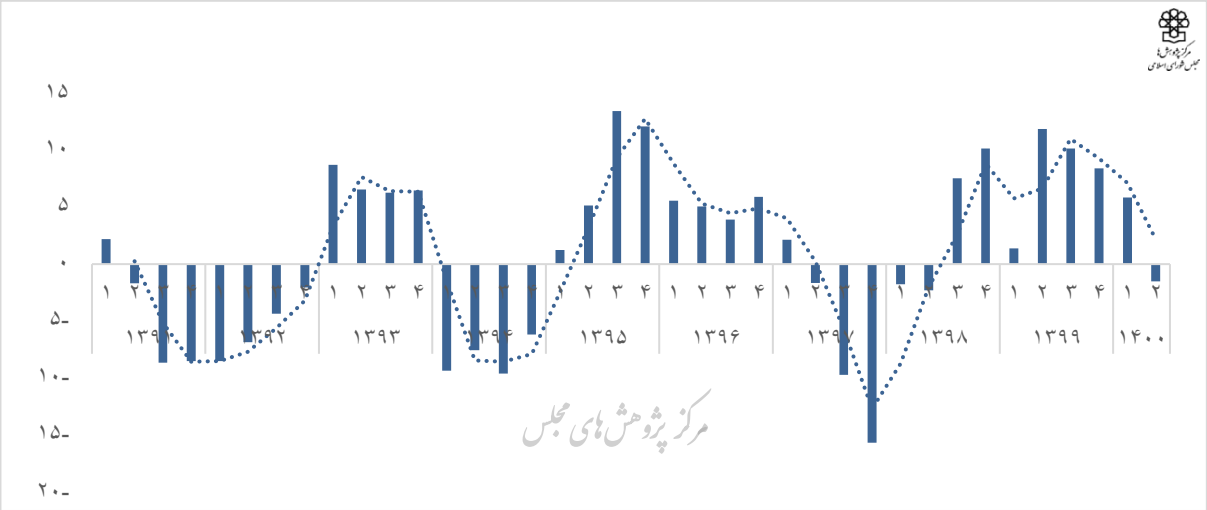
به‌منظور پیش‌بینی رشد ارزش افزوده بخش معدن در سال ۱۴۰۰ از آمار عملکرد شرکت‌های معدنی بورسی استفاده شده است. به‌دلیل اختلاف میان تولید و فروش محصولات معدنی و اهمیت موضوع انبارداری و عدم دسترسی به اطلاعات کافی در این زمینه، تطابق آمار حساب‌های ملی با آمارهای جانبی از تولید فعالیت‌های عمده معدنی نظیر آمارهای وزارت صمت از تولید سنگ آهن و کنسانتره زغال‌سنگ و آمار تولید شرکت‌های معدنی بورسی محل مناقشه است. با توجه به عملکرد تولید شرکت‌های معدنی بورسی در ۹ ماه اول سال، می‌توان رشد حدود ۵/۱ درصدی بخش معدن در سال ۱۴۰۰ را انتظار داشت که نسبت به رشد اعلامی در گزارش پیشین مرکز پژوهش‌ها، ۳ واحد درصد کمتر است.

۴. بخش صنعت

بخش صنعت با توجه به سهم حدود ۲۰ درصدی از تولید ناخالص داخلی، نقش مهمی در رشد اقتصادی کشور دارد چراکه ارزش افزوده این بخش از یکسو به‌طور مستقیم بر ارزش افزوده کل اقتصاد اثرگذار بوده و از سوی دیگر رشد این بخش عمدتاً از کانال بخش خدمات و به‌طور غیرمستقیم بر ارزش افزوده کل اقتصاد مؤثر است. با تخلیه اثر شوک‌های داخلی و خارجی بر صنایع مختلف در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، شیوع ویروس کرونا در سال ۱۳۹۹ تنها بر برخی از صنایع تأثیر گذاشت به‌طوری‌که در همه فصول سال ۱۳۹۹ بخش صنعت رشد مثبتی را تجربه کرد.

آمار بانک مرکزی رشد ۸ درصدی و حساب‌های ملی مرکز آمار ایران رشد ۱/۸ درصدی را برای بخش صنعت در سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهند، همچنین شاخص تولید صنایع بورسی حاکی از رشد ۷ درصدی این بخش در سال ۱۳۹۹ است. طبق آخرین آمار، این دو نهاد رشد بخش صنعت را در شش‌ماهه ابتدایی سال ۱۴۰۰ به‌ترتیب ۱/۹ و ۳/۸ درصد بیان کرده‌اند.

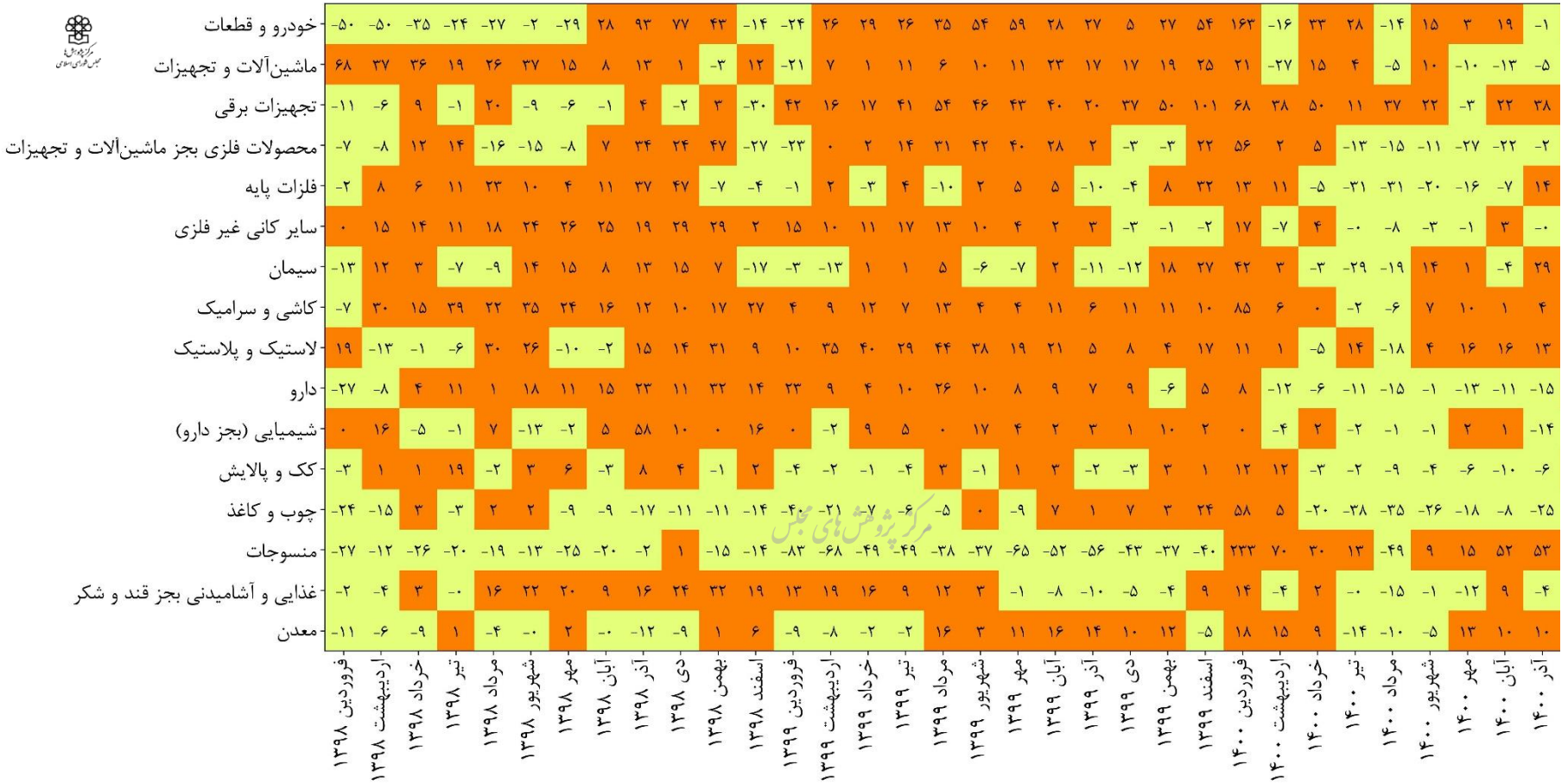
نمودار ۵. رشد ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: همان.

در جدول ۲ رشد نقطه‌به‌نقطه شاخص تولید صنعتی براساس شاخص تولید رشته‌فعالیت‌های صنعتی بورسی نشان داده شده است. بخش صنعت در سال ۱۴۰۰ بیشتر متأثر از قطعی برق صنایع فولادی و سیمانی در ماه‌های گرم سال که باعث شد رشد تولید صنعتی طی ماه‌های خرداد تا مرداد در دامنه منفی قرار گیرد و همچنین قطعی گاز در ماه‌های سرد سال بوده است که باعث شد رشد تولید صنعتی طی ماه‌های آذر و دی در دامنه منفی قرار گیرد. درمجموع بخش صنعت طی نه‌ماهه منتهی به آذر سال ۱۴۰۰ نسبت به مدت مشابه سال قبل با افتی به میزان ۰/۶ درصد مواجه شده است. با این وجود، عملکرد زیربخش‌های صنعت در نه‌ماهه اول سال ۱۴۰۰ بهبودهایی را در وضعیت برخی صنایع نشان می‌دهد. این موضوع به‌خصوص برای رشته‌فعالیت‌های خودرو و قطعات، منسوجات، لاستیک و پلاستیک، تجهیزات برقی و کاشی و سرامیک ملموس است (به نواحی مشخص شده توجه کنید).

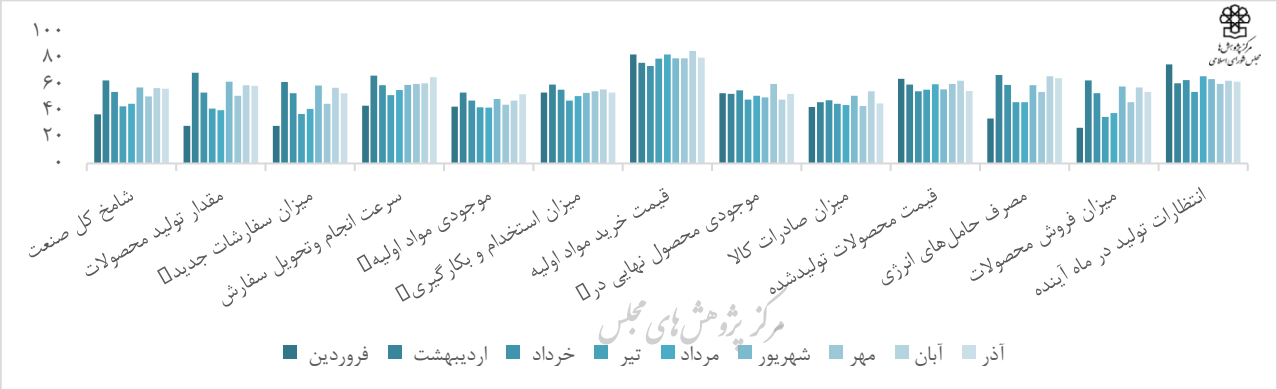
جدول ۲. رشد ماهانه تولید فعالیت‌های صنعتی براساس شاخص تولید صنایع بورسی (درصد)

مأخذ: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

شاخص مدیران خرید (شامخ) بخش صنعت[1] در ۹ ماه ابتدایی سال ۱۴۰۰ در نمودار ۶ ارائه شده است. همان‌طور که در نمودار ۶ مشاهده می‌شود در ماه‌های خرداد، تیر و مرداد و هم‌زمان با محدودیت دسترسی صنایع به برق، شاخص میزان تولید کمتر از ۵۰ بوده است. شاخص موجودی مواد اولیه نیز تنها در ماه‌های اردیبهشت و آذر عدد بالای ۵۰ را ثبت کرده که این موضوع سیگنالی نگران‌کننده درخصوص تأمین مواد اولیه صنعت است. این موضوع می‌تواند به‌دلیل محدودیت‌های تجاری ناشی از محدودیت‌های بین‌المللی و نیز شیوع ویروس کرونا و افزایش قابل توجه قیمت مواد اولیه رخ داده باشد.

نمودار ۶. شاخص مدیران خرید (شامخ) بخش صنعت در ۹ ماه ابتدایی سال ۱۴۰۰

مأخذ: اتاق بازرگانی ایران.

براساس شاخص تولید شرکت‌های صنعتی بورسی مرکز پژوهش‌ها که از عملکرد تولید شرکت‌های صنعتی بورسی استخرج می‌شود، تحت تأثیر قطعی برق صنایع فولادی و سیمانی در ماه‌های گرم سال که موجب منفی شدن رشد تولید صنعتی طی ماه‌های خرداد تا مرداد شده است و همچنین قطعی گاز در ماه‌های سرد سال که موجب منفی شدن رشد تولید صنعتی طی ماه‌های آذر و دی سال ۱۴۰۰ شده است، تولید صنعتی در نه‌ماهه ابتدایی ۱۴۰۰ رشد منفی ۰/۶ درصدی را تجربه کرده است. براساس مجموعه شواهد موجود، رشد بخش صنعت در سال ۱۴۰۰ حدود منفی ۰/۶ درصد برآورد می‌شود که به‌دلیل قطعی پیش‌بینی نشده گاز صنایع در ماه‌های سرد سال نسبت به برآورد پیشین مرکز پژوهش‌ها، ۱/۷ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد.

۵. بخش ساختمان

بخش ساختمان که متشکل از دو زیربخش «ساختمان‌های مسکونی» و «سایر ساختمان‌ها» است، به‌رغم داشتن سهم حدود ۷ درصدی از تولید ناخالص داخلی یکی از بخش‌های مهم اقتصاد است زیرا این بخش که در انتهای زنجیره تولید قرار دارد به‌دلیل ارتباط تنگاتنگ با سایر فعالیت‌های اقتصادی از قبیل صنایع تولیدکننده نهاده‌های ساختمانی

۱. شاخص مدیران خرید (PMI) شاخصي است که براي تحليل وضعيت صنعت توسط اتاق بازرگاني به‌صورت ماهانه منتشر مي‌شود در اين شاخص، عدد ۵۰ نشان‌دهنده عدم تغيير وضعيت نسبت به ماه قبل، بالاي ۵۰ نشانه بهبود وضعيت نسبت به ماه قبل و زير ۵۰ به‌معناي بدتر شدن وضعيت نسبت به ماه قبل است.

(کانی‌های غیرفلزی و فلزات اساسی)، حمل‌ونقل و غیره از ظرفیت حائز اهمیتی برای اثرگذاری بر ارزش افزوده فعالیت‌های وابسته و به‌تبع آن بر ارزش افزوده کل اقتصاد برخوردار است. نمودار ۷ رشد ارزش افزوده بخش ساختمان از سال ۱۳۹۱ را به‌صورت فصلی نشان می‌دهد. آمار بانک مرکزی رشد ۸/۷ درصدی و آمار مرکز آمار ایران رشد ۶/۳ درصدی این بخش را در سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهند. بااین‌حال، در ۶ ماهه اول سال ۱۴۰۰ بانک مرکزی رشد این بخش را ۱۶/۹- درصد و مرکز آمار مثبت ۷ درصد برآورد کرده‌اند!

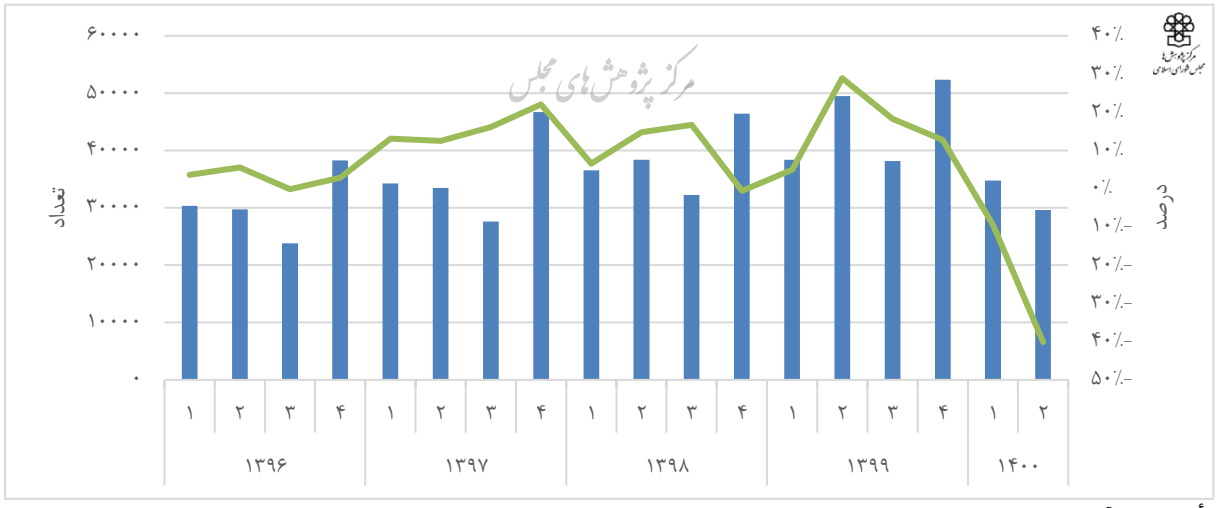
نمودار ۷. رشد ارزش‌افزوده بخش ساختمان به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: حساب‌های ملی فصلی بانک مرکزی.

نمودار ۸ تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره واحدهای مسکونی مناطق شهری کشور و رشد آن را از سال ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. براساس این آمار، رشد تعداد پروانه‌های ساختمانی صادره در بهار و تابستان سال ۱۴۰۰ منفی بوده است و لذا رشد منفی سرمایه‌گذاری در ساختمان مشهود است.

نمودار ۸. تعداد و رشد پروانه‌های ساختمانی مسکونی مناطق شهری کشور

مأخذ: مرکز آمار ایران.

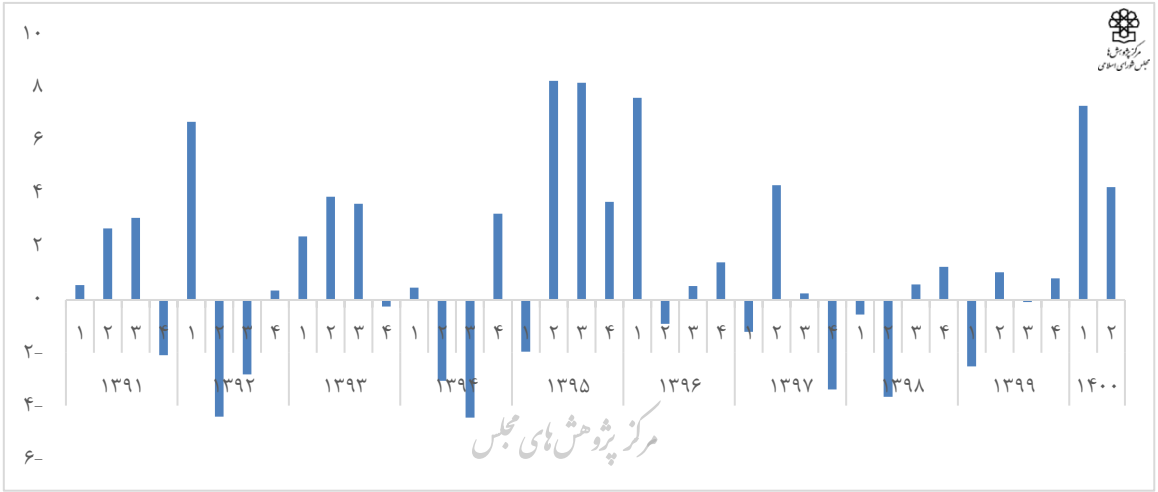
ازطرف‌دیگر، عملکرد بودجه عمرانی دولت در نه‌ماهه اول سال نشان می‌دهد که رشد سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های غیرمسکونی دولتی در این دوره منفی بوده است، چراکه مخارج عمرانی نسبت به سال گذشته به‌صورت اسمی ۲۴/۳ درصد افزایش داشته که با در نظر گرفتن تورم، به‌معنای افت سرمایه‌گذاری دولتی در نه‌ماهه اول سال ۱۴۰۰ است. همچنین بررسی روند نه‌ماهه عملکرد مخارج جاری و عمرانی دولت نشان می‌دهد به‌تدریج سهم مخارج جاری از کل مصارف عمومی دولت بیشتر و متعاقب آن سهم مخارج عمرانی کمتر شده است، درنتیجه رشد سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های غیرمسکونی دولتی در این دوره منفی بوده است، در گزارش پیشین مرکز پژوهش‌ها نیز درباره رشد منفی سرمایه‌گذاری دولتی در ادامه سال توضیح داده شده بود. درباره سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های غیرمسکونی غیردولتی آماری در دسترس نیست.

درنهایت براساس شواهد فوق رشد بخش ساختمان در سال ۱۴۰۰ حدود ۳/۲ درصد برآورد می‌شود که نسبت به رشد پیشین مرکز پژوهش‌ها ۰/۹ واحد درصد کاهش یافته است، مهم‌ترین دلیل کاهش برآورد این مرکز از رشد بخش ساختمان به منفی شدن رشد سرمایه‌گذاری دولتی و منفی شدن رشد پروانه‌های ساختمانی صادره در تابستان ۱۴۰۰ مرتبط است.

۶. بخش خدمات

نمودار ۹ نشان‌دهنده رشد ارزش‌افزوده بخش خدمات از سال ۱۳۹۱ تا بهار سال ۱۴۰۰ است. در میان بخش‌های اقتصادی کشور، بیشترین اثرپذیری از شیوع ویروس کرونا در بخش خدمات و به‌دلیل وجود حجم زیادی از کسب‌وکارهای خرد در این گروه و سروکار داشتن مستقیم با افراد، رخ داد. بانک مرکزی رشد این بخش را در کل سال ۱۳۹۹، ۰/۲- درصد و مرکز آمار ایران رشد آن را ۱/۵- درصد برآورد کرده‌اند که این رشد منفی عمدتاً از فصل بهار بوده است.

نمودار ۹. رشد ارزش افزوده بخش خدمات (درصد) به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: حساب‌های ملی فصلی بانک مرکزی.

طبق آخرین آمار منتشره در ۶ ماهه اول سال ۱۴۰۰، بانک مرکزی رشد این بخش را ۵/۷ درصد و مرکز آمار ۴/۸ درصد برآورد کرده‌اند. بااین‌حال همان‌گونه که در نمودار ۹ مشاهده می‌شود با توجه به آنکه اثرگذاری شیوع ویروس کرونا در سایر فصول سال ۱۳۹۹ بسیار کمتر از فصل بهار بوده، بنابراین تداوم رشد قابل توجه این بخش در سایر فصول سال ۱۴۰۰ دور از انتظار است. با در نظر گرفتن تحولات زیربخش‌های خدمات (که در ادامه گزارش برخی از آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد) رشد بخش خدمات در سال ۱۴۰۰ حدود ۳/۵ درصد برآورد می‌شود که نسبت به پیش‌بینی قبل مرکز پژوهش‌ها ۱ واحد درصد افزایش یافته است.

۱-۶. خدمات بازرگانی

نمودار ۱۰ نشان‌دهنده رشد ارزش افزوده بخش خدمات بازرگانی (عمده و خرده‌فروشی، رستوران و هتلداری) طی دوره ۱۳۹۱ تا سال ۱۴۰۰ به‌صورت فصلی و به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ است. بانک مرکزی و مرکز آمار رشد بخش خدمات بازرگانی در سال ۱۳۹۹ را به‌ترتیب ۱- درصد و ۳/۵- درصد برآورد کرده‌اند. همچنین، در ۶ ماهه اول سال ۱۴۰۰ بانک مرکزی رشد این بخش را ۵/۱ درصد و مرکز آمار ۳/۱ درصد برآورد کرده‌اند.

نمودار ۱۰. رشد ارزش افزوده بخش خدمات بازرگانی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: همان.

رشد ارزش تراکنش‌های بخش خدمات بازرگانی براساس آمار تراکنش‌های بانکی شاپرک در نمودار ۱۱. نشان داده شده است. براساس نمودار ۱۱. رشد تراکنش‌های اصناف مرتبط با بخش بازرگانی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ در فصل بهار ۴/۵ درصد بوده، در فصل تابستان این رقم کاهش محسوسی داشته و به منفی ۷/۵ درصد رسیده اما در پاییز مجدداً رشد مثبتی داشته و به ۸/۱ درصد رسیده است. بر این اساس رشد بخش خدمات بازرگانی در سال ۱۴۰۰ حدود ۵ درصد مثبت برآورد می‌شود که نسبت به برآورد پیشین مرکز پژوهش‌ها ۱/۵ واحد درصد بیشتر است.

نمودار ۱۱. رشد ارزش تراکنش‌های بخش خدمات بازرگانی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: گزارش ماهانه شاپرک.

۲-۶. خدمات عمومی

خدمات عمومی دربرگیرنده مجموعه خدمات شامل اداره امور عمومی، دفاع، امنیت و نظم عمومی، آموزش و پرورش و بهداشت و مددکاری اجتماعی است. این بخش ازجمله بخش‌های اقتصاد ایران است که در سال ۱۳۹۹ رشد منفی‌تری را در مقایسه با سال ۱۳۹۸ تجربه کرده است. بانک مرکزی رشد این بخش در سال ۱۳۹۹ را ۶/۳- درصد و مرکز آمار ایران ۱- درصد اعلام کرده‌اند. همچنین، در ۶ ماهه اول سال ۱۴۰۰ بانک مرکزی رشد این بخش را ۱۱ درصد و مرکز آمار ۵/۸ درصد برآورد کرده‌اند.

نمودار ۱۲. رشد ارزش افزوده بخش خدمات عمومی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی.

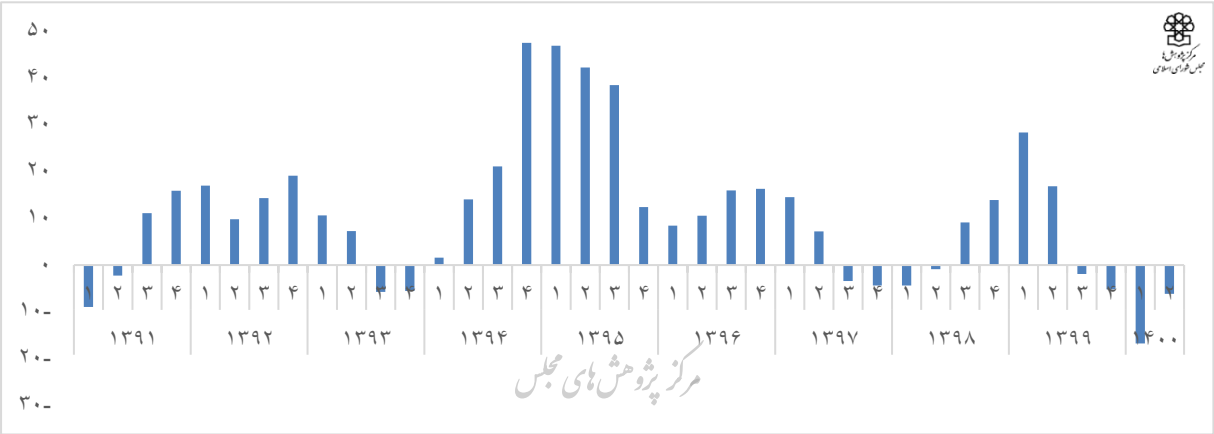
عملکرد مخارج دولت، نشان می‌دهد که مخارج جاری (هزینه‌ها) دولت در ۹ ماهه اول به‌صورت اسمی حدود ۵۶/۹ درصد رشد داشته است که با در نظر گرفتن تورم طی این دوره به‌معنای رشد مثبت مخارج دولت به‌صورت حقیقی و با قیمت‌های ثابت است. حتی با در نظر گرفتن محدودیت‌های بودجه‌ای باتوجه به روند ۹ ماهه عملکرد مخارج جاری

و عمرانی دولت، سهم مخارج جاری از کل مصارف عمومی دولت بیشتر شده است و متعاقب آن سهم مخارج عمرانی کاهش یافته است، انتظار می‌رود این وضعیت تا پایان سال ادامه یافته و در سال ۱۴۰۰ شاهد رشد مثبت بخش خدمات عمومی باشیم. با در نظر گرفتن شواهد فوق رشد حدود ۵/۲ درصدی ارزش افزوده بخش خدمات عمومی در سال ۱۴۰۰ پیش‌بینی می‌شود که نسبت به برآورد پیشین مرکز پژوهش‌ها ۱/۹ واحد درصد بیشتر است.

۳-۶. خدمات واسطه‌گری مالی

یکی از مشکلات موجود در حساب‌های ملی ایران به نحوه محاسبه ارزش افزوده بخش واسطه‌گری مالی مربوط است. دلیل این موضوع نیز به سهم بالا و اصلی نظام بانکی در این بخش، تنوع خدمات بانکی، تنوع نرخ‌های سود بانکی و حتی دستوری بودن نرخ‌های تسهیلات و سپرده‌ها برمی‌گردد. بر این اساس ملاحظه می‌شود که معمولاً میان رشدهای اعلامی مرکز آمار ایران و بانک مرکزی برای این بخش اختلافات جدی وجود دارد. بااین‌حال می‌توان انتظار داشت که ارزش افزوده بخش بانکی به تفاوت حقیقی سودهای دریافتی حاصل از ارائه تسهیلات و سودهای پرداختی به سپرده‌ها کاملاً مرتبط باشد. بانک مرکزی نرخ رشد ۸/۷ درصدی و مرکز آمار نرخ رشد ۳/۳ درصدی برای بخش واسطه‌گری مالی در سال ۱۳۹۹ را برآورد کرده‌اند.

نمودار ۱۳. رشد ارزش افزوده بخش واسطه‌گری مالی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۵ (درصد)

مأخذ: همان.

طبق آمار ۶ ماهه حساب‌های ملی فصلی، مرکز آمار ایران رشد حدود ۱/۵ درصدی و بانک مرکزی رشد حدود ۱۱/۶- درصدی را برای بخش واسطه‌گری مالی برآورد کرده‌اند. براساس آخرین اطلاعات موجود از مانده تسهیلات و سپرده‌ها و نیز عملکرد شرکت‌های بیمه‌ای بورسی، رشد حدود ۵/۸ درصدی برای این بخش در سال ۱۴۰۰ پیش‌بینی می‌شود.

جمع‌بندی

ارزیابی عملکرد اقتصاد ایران در ۹ ماهه اول سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد که بخش حقیقی اقتصاد ایران تحت تأثیر رشد مثبت بخش خدمات و رشد مثبت بخش نفت ناشی از افزایش تولید و صادرات نفت خام در کنار رشد منفی بخش کشاورزی به‌دلیل کاهش میزان بارندگی‌ها و رشد منفی بخش صنعت تحت تأثیر محدودیت در تأمین برق مورد نیاز

برخی از رشته‌فعالیت‌های صنعتی در تابستان سال ۱۴۰۰، رشد مثبت کمتری نسبت به پیش‌بینی پیشین مرکز پژوهش‌ها تجربه کرده است. با توجه به اهمیت ارائه تصویری از عملکرد بخش حقیقی در سال ۱۴۰۰، سعی شده است به‌طور مختصر رشد هر بخش مورد تحلیل قرار گیرد.

کشاورزی: این بخش همواره تحت تأثیر میزان بارندگی است و پیش‌بینی می‌شود رشد بخش کشاورزی در سال ۱۴۰۰ حدود منفی ۳/۱ درصد باشد. علاوه بر این شیوع کرونا و برخی از تکانه‌های دیگر نیز بر کاهش تولید در بخش کشاورزی مؤثر بوده‌اند ولی تأثیر آنها کمتر از کاهش بارندگی‌ها بوده است. ازطرفی انگیزه پایین کاشت گندم به‌دلیل پایین بودن قیمت تضمینی، سبب شده تولید این محصول استراتژیک کاهش یابد و همچنین بالا رفتن هزینه‌های نهاده‌ها باعث کاهش تولید سایر محصولات زراعی شده است. هم‌چنین، کاهش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در اثر اعمال قیمت‌های دستوری و تغییر سیاست‌های تجاری مانند محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های صادراتی بر کاهش تولید این بخش موثر بوده‌اند.

نفت: با توجه به رشد مثبت گروه نفت و گاز در ۶ ماهه اول سال ۱۴۰۰ و همچنین گزارش‌های اوپک از تولید منابع ثانویه به‌نظر می‌رسد این روند تا پایان سال ادامه داشته و رشد این بخش در سال ۱۴۰۰ حدود ۱۹/۱ درصد برآورد می‌شود. مهم‌ترین دلیل رشد مثبت بخش نفت درنتیجه افزایش تولید و صادرات نفت خام بوده است.

صنعت: روند تحولات شاخص تولید صنایع بورسی مرکز پژوهش‌ها و شاخص مدیران خرید (شامخ) نشان می‌دهد به‌دلیل رکود تقاضا و مسئله قطعی گاز و برق که بار آن عمدتاً به بخش صنعت منتقل شد، در ۹ ماهه اول سال ۱۴۰۰ شاخص تولید بخش صنعت دارای رشد منفی بوده است. بر این اساس رشد بخش صنعت در سال ۱۴۰۰ منفی ۰/۶ درصد پیش‌بینی می‌شود.

ساختمان: شواهد موجود از پروانه‌های ساختمانی صادره در فصل بهار و تابستان سال ۱۴۰۰ نشان‌دهنده رشد منفی سرمایه‌گذاری در ساختمان است. ازطرف‌دیگر، عملکرد بودجه عمرانی دولت در ۹ ماهه اول سال نشان می‌دهد که رشد سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های غیرمسکونی دولتی در این دوره منفی بوده است، چراکه مخارج عمرانی نسبت به سال گذشته به‌صورت اسمی ۲۴/۳ درصد افزایش داشته که با در نظر گرفتن تورم، سرمایه‌گذاری دولتی به قیمت ثابت در ۹ ماهه اول سال ۱۴۰۰ منفی بوده است. درمجموع، رشد بخش ساختمان در سال ۱۴۰۰ حدود ۳/۲ درصد برآورد می‌شود.

خدمات: رشد مثبت بخش خدمات در فصل بهار سال ۱۴۰۰ بیانگر بازیابی این بخش از تبعات منفی شیوع کرونا است، اما تداوم رشدهای بالا بخش خدمات در فصل تابستان محقق نشده است. با در نظر گرفتن تحولات زیربخش‌های خدمات، رشد این بخش در سال ۱۴۰۰ حدود ۳/۵ درصد برآورد می‌شود.

رشد اقتصادی: درنهایت پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۰۰ رشد اقتصادی ایران حدود ۲/۷ درصد باشد؛ این میزان برای رشد بدون نفت ۱/۵ درصد است. جدول ۳ جزئیات برآورد رشد در سطح بخش‌ها را نشان می‌دهد. صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی نیز در آخرین گزارش‌های خود رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۲۱ را به‌ترتیب ۲/۵ و ۲/۴ درصد پیش‌بینی کرده‌اند. به‌طورکلی رشد اقتصادی کشور در سال ۱۴۰۰ متأثر از عواملی همچون خشکسالی و کم‌آبی، اخلال در تأمین انرژی صنایع، تأثیر شیوع ویروس کرونا، بی‌ثباتی اقتصاد کلان و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری و رویکرد سیاستی دولت درخصوص بودجه عمرانی و بودجه جاری قرار داشته که در صورت عدم چاره‌جویی تمام این عوامل می‌توانند در سال ۱۴۰۱ نیز رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهند.

جدول ۳. پیش‌بینی رشد ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی در سال ۱۴۰۰

شرح	پیش‌بینی براساس عملکرد ۹ ماهه	میزان تعدیل نسبت به گزارش قبل
کشاورزی	-۳/۱	بدون تغییر
نفت	۱۹/۱	-۰/۴
معدن	۵/۱	-۳
صنعت	-۰/۶	-۱/۷
ساختمان	۳/۲	-۰/۹
خدمات	۳/۵	+۱
تولید ناخالص داخلی	۲/۷	-۰/۱
تولید ناخالص داخلی بدون نفت	۱/۵	-۰/۱

مرکز پژوهش‌های مجلس

مأخذ: حساب‌های ملی بانک مرکزی، بخش‌های قبلی گزارش و محاسبات تحقیق.

منابع و مآخذ

۱. تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران؛ عملکرد شش‌ماهه اول و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۴۰۰، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۰۲۲.

۲. تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران؛ عملکرد شش‌ماهه اول و برآورد رشد اقتصادی سال ۱۳۹۹، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۳۰۶.

۳. خلاصه تحولات بخش واقعی اقتصاد ایران شش‌ماهه اول سال ۱۴۰۰، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۴. گزارش عملکرد مالی دولت، منتهی به شهریور ماه ۱۴۰۰، وزارت امور اقتصادی و دارایی خزانه‌داری کل کشور.

۵. گزارش رشد اقتصادی سال ۱۳۹۹، مرکز آمار ایران.

۶. گزارش تحولات بازار مسکن شهر تهران، بانک مرکزی.

۷. گزارش وضعیت نه‌ماهه تجارت خارجی کشور، گمرک جمهوری اسلامی ایران.

۸. گزارش وضعیت تسهیلات پرداختی کل بانک‌ها به تفکیک بخش‌های اقتصادی و براساس هدف پرداخت تسهیلات، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۹. گزارش طرح شامخ مدیران خرید، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.

۱۰. گزارش عملکرد سالانه صنعت آب و برق، وزارت نیرو.

۱۱. قانون بودجه سال ۱۴۰۰ کشور.

۱۲. حساب‌های ملی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۱۳. حساب‌های ملی، مرکز آمار ایران.

14. http://www.opec.org/opec_web/en/
15. www.codal.ir
16. World Economic Outlook: Recovery during a Pandemic—Health Concerns, Supply Disruptions, Price Pressures. Washington, DC, October 2021, International Monetary Fund
17. Iran's Economic Update — October 2021 - World Bank Group.